

140 éve született Beregi Oszkár



Beregi Oszkár (1876–1965) nevét nem nagyon emlegetik manapság, pedig 20 század első felének kiemelkedő színésze volt, és nemcsak magyar viszonylatban. Berlinben a század elején Reinhardt híres színházában, a Deutsches Theater színpadán formálta meg újszerűen *Romeó*, *Lear*, *Faust* szerepét, 11 osztrák, 11 amerikai, 2 német filmben játszott el kisebb nagyobb szerepeket, leghíresebb alakítását Fritz Lang 1933-ban készített filmje őrzi, a *Dr. Mabuse végrendelete*. Magyarországon 1916-tól filmezett, többek között játszott a *Mire megvénülünk* (1916), *A gólyakalifa* (1917) *Az aranyember* (1918) című némafilmekben, majd az első magyar hangosfilmben, a *Kék bálványban* (1930) és a Dunán nem rég vetített *Kísértetek vonatában* (1933). Színészként Rómeótól Lear királyig, *Az ember tragédiája* Ádámjától a *Kísértetek* Osvaldjáig a nagy szerepek sorát vitte színpadra, és kitűnő beszédtechnikájával, nyugtalan, ideges lényével, klasszikus megjelenésével, gyönyörű orgánumával majdnem mindig sikert aratott. Az aradi közönség 1901 és 1927 között láthatta gyakran a színpadon, és élvezhette „élőben” kitűnő alakításait.

Beregi 1876. január 24-én született, most, 2016 januárjában, születése 140. évfordulóján megérdemli, hogy felidézzük életét, emlékezetes alakításait.

Életútja kész regény, része volt nagy kalandokban, nehéz megpróbáltatásokban, sikerben és bukásban egyaránt. Budapesti születésű, már iskolás korában csak a versmondás érdekelte, tehetsége, a színészet iránti szenvedélye, a koránál idősebb kinézete lehetővé tette, hogy szülői engedéllyel már 16 évesen felvegyék a Színiakadémiára. Ennek elvégzése után 1895-ben Kolozsvárra szerződik Ditrói Mór társulatához, 1896-ban a direktor magával hozza Budapestre, a Vígszínház megnyitóján a fiatal (Pesten addig ismeretlen) Beregi Oszkár köszönti az uralkodót, ez azonnal ráirányítja a figyelmet. Később átszerződik a Nemzetihez, ahol nagy sikerrel a klasszikus szerepek sorát játssza el, ugyanezzel a repertoárral lép fel több vidéki városban (többek között Aradon is).

Maros menti városunkba 1901-ben jön először, ez év januárjától virágvasárnapig szerződteti őt állandó vendégnek Leszkay András igazgató, aki havonta 6-8 fellépésre kötött vele szerződést, de ennél kevesebb valósult meg. Arad közönsége elragadtatással tapsolt a fiatal művésznak még az „agyonjátzott” alkotásokban is. Az *Ármány és Szerелеmben* Ferdinandot alakította, „ez a szerep hozzásimult az egyéniségéhez – írja róla az Arad és vidéke 1901. január 5-én–, *drámai erővel játszott meg minden egyes apró részletet. (...) Hosszú ideje nem ünnepeltek vendégszereplőt ennyire, mint most Beregit*”. Dumas darabjában, *A kaméliás hölgyben* olaszos temperamentumával hódította meg a közönséget, a drámának évek óta nem volt ekkora sikere. Daliás külseje, meleg zengésű hangja életet tudott vinni az *Egy szegény ifjú története* című igen divatja múlt szomorújátékba is, a telt ház elegáns közönsége 20-szor hívta a függöny elé (kritika 1901. február 14-én).

A műsorán szereplő művek közül újdonság Aradon a *Kísértetek*, amely 1901. január 5-én került itt színre. (Kissé megkésve, hiszen az Ibsen-dráma magyar ősbemutatója 1890 áprilisában volt Kolozsváron.) A mű Ibsen legkomorabb alkotása, „*sötét, esős, borzalmas, romboló hatású darab*” – ahogy

egyik kritikusa jellemezte –, amelyben a szerző a legmesszebbre ment, kora társadalmának olyan féltett értékeit vette célba, mint a család, a szülői tekintély, olyan kérdésekkel mert foglalkozni, mint az örökletesség, a szifilisz.

A dráma ebben az időben Magyarországon az itt vendégszereplő olasz társulat világhírű színészeinek, Novellinek és Zacconinak az előadásában vált népszerűvé, és a mű főhősének, Oswaldnak a megformálása az olaszrajongó fiatal művész, Beregi Oszkár műsorának is állandó programja lett.

Arad közönsége azonban még nem ért meg ennek megértésére, viszolygással fogadja a művet, a kritikus az Ibsen-drámát „*az agylágyulás kórtana dramatizált tanulmányának*” nevezi kritikájában. Beregivel sem igazán elégedett. Szerinte a színész Oswald alakítása „*érdekes kísérlet, de kevés benne az igazság.*” (Lehet, hogy ebben nem Beregi volt a hibás. Enyedi Sándor az Ibsen a magyar színpadokon című könyvében – más célzattal ugyan – de Timár Szaniszló gyakorló orvos véleményét idézi, amely szerint Oswald viselkedése nem felel meg a tudományos ismereteknek és a gerincsorvadás orvosilag nem örökölhető.) A kritikus szerint Beregi alakításában egy kicsit az „*eredetiség*” is megkérdőjelezhető, észrevehető benne némi „*Zacconi-utánzás*”, bár a külső hatások felépítésében már virtuóz. (...) „*A legszebb, legértékesebb, az érzelmeiktől túláradó jelenete az volt, mikor a halálfélelem borzongása közben a gyönyörű párizsi napokra emlékezik, ez olyan volt, mintha egy Verlaine-költemény elevenedett volna meg.*” (kritika 1901. január 5.)

Nem szerencsés a dráma újabb színrevitele február 27-én, amikor kényszerből tűzték műsorra az *Adrienne Lecouvreur* helyett, ebben lett volna Beregi utolsó fellépése, de a színészek sorozatos influenzás megbetegedése miatt ezt nem tudták előadni. Közben azonban a *Kísértetekben* játszó Kalocsa Rózsa is megbetegedett, így más alkalmas, egészséges színésznő nem lévén, Angyal

Ilka kényszerből vállalta a beugrást, ám az időhiány miatt nem tudott felkészülni, így olvasta a szerepet. A művezető, Rubos Árpád ezt előre be is jelentette, a közönség pedig „csendes rezignációval fogadta” az olvasópróba-szerű produkciót. Ez alkalommal Beregi játékát érdekesnek és művészi erővel telítettnek minősíti a kritikus. (kritika február 28-án)

Májusban Beregi Ádámjáról az *Az ember tragédiájában* már a dicséret legmagasabb fokán írnak: „tehetségének zabolátlan ereje sugárzott az előadásból. Játékát csupa szertelenkedő erő jellemezte. A szemnek öröm volt látni daliás alakját, ez jól hatott a párizsi színben, de ábrázolni tudta az öreg megtört Ádámot is, amikor az már komoly férfiú, és nem olasz trubadúr.”. (kritika 1901. május 21-én.

Az ez évi Beregi-fellépések sorából a Shakespeare-előadások jelentették a legnagyobb szenzációt, három dráma főszerepét játszotta el, ezek közül Hamletje „külön utat vágott”, az eddig látott „Hamletek” sorában – írta róla a kritikus –, szerepformálása hatásos, friss színeket hozott, még ha ezek rikítóak is voltak néha. A nagymonológot, mikor szembenéz a halállal, meglepő finomsággal vezette be, kézmozdulatai ebben a jelenetben külön tanulmányt érdemelnének. (Jók voltak a többi szereplők is, Angyal Ilka Oféliát meleg szívvel, bájjal játszotta, Mezei, mint Polonius jóságos, kedves derűvel sugározta be a tragédia komor levegőjét, László Gyula illúziókeltő Horatio volt).

Legelbűvölőbb azonban Rómeó szerepében volt, őszintén, fiatalos hévvel, olaszos temperamentummal játszott. (Ebben láthatta egyébként először őt az aradi közönség január 3-án). Beregi volt az örök Rómeó.



1902 tavaszán ezzel a szereppel hódította meg Budapesten Isadora Duncant (1877–1927), a modern táncművészet megalapítóját. Az ír származású amerikai táncosnőt kísérletező művészete miatt hazájában afféle csodabogárnak tartották. Nem tudták elfogadni, hogy lebegő görög tunikában, mezít-láb, szabadon táncol, nem tartva be a klasszikus balett szabályait. Európába egy tánccsoporttal jött, impresszáriója találta ki, hogy önálló műsorával először Budapesten mutatkozzék be, amely fejlett kultúrájú, modern nagyvárosnak számított. Az erotikától sem mentes különleges táncprodukcióra 1902. április 19-én került az Uránia Színházban. Hatalmas siker volt, *„a közönség felugrálva ünnepelt szinte szünet nélkül”* – írja később naplójában a művésznő. Előadás után a férfiak kifogták kocsijából a lovakat, úgy húzták a szállodája kapujáig. Ez pedig csak a legnagyobb sztároknak járt, például Jászai Marinak, aki egyébként látta Duncan előadását, és lelkesedett érte. Talán már ezen az előadáson is ott ült Beregi Oszkár, a Nemzeti Színház ünnepelt színésze. Legközelebb Isadora – édesanyja kíséretében – megjelent a Nemzetiben, hogy megnézze Beregi Rómeóját, végigülte a magyar nyelvű előadást, és beleszeretett a sármos színészbe (aki viszontszerette)... meg a magyarokba. Amikor az Operaházban lépett fel, a közönség meglepetésére a szünetben cigányzenekart rendelt a színpadra, és a *Csak egy kislány* dallamára adott elő rögtönzött produkciót. Később vörös köpenyben táncolt a Rákóczi-indulóra, a *„magyar hősök forradalmi himnuszára”*, ahogy ő nevezte. Beregiről így ír a Naplójában: *„Égő fekete tekintetű, s úgy mélyesztette a szemét az enyémbé, oly lobogó rajongással és magyaros szenvedéllyel, hogy ebben az egyetlen pillantásban benne volt a budapesti tavasz. Magas volt és fejedelmi testalkatú, koponyáját dús fekete fürtök keretezték, melyek olykor bíbor árnyalatot kaptak. Michelangelo róla mintázhatta volna Dávidját.*

A pesti tomboló siker után **Duncant** vidéki fellépésekre kérték fel, sok helyen megfordult, Aradon, június végén két este táncolt nagy sikerrel. A táncok témáját nevezetes festmények inspirálták (például Botticelli *Primaverája*). A kísérőzene, amelyre táncolt, szintén „klaszszikus” szerzők műve volt (többek között Händel, Couprin, Gluck). Ezek előadásában közreműködtek a Magyar Királyi Operaház zenekarának és kórusának tagjai. A tánc idején a témához illő versek hangzottak el (Pán és Echo, Orpheus és Euridiké, Bachus és Ariadné), ezeket Angyal Ilka helyi színésznő valamint Beregi Oszkár szavalta, aki elkísérte Aradra a művésznőt.



A magyarországi diadalút után a táncosnő előtt kinyílt Európa, hívták Párizsba, Berlinbe, Firenzébe. Oszkár néha még feltűnt szerelme oldalán, külföldön is, de útjaik szétváltak.

Isadora Duncanra művészileg sikeres pálya, de boldogtalan magánélet várt. A párválasztásban nem volt szerencsés, kapcsolatai rosszul végződtek. A legkülönlegesebb viszony a nála 18 évvel fiatalabb Szergej Jeszenyin orosz költőhöz fűzte. Duncant 1922-ben hívták Oroszországba, hogy tánciskolát alapítson, itt ismerkedett meg a fiatal költővel, össze is házasodtak azzal együtt, hogy a táncosnő nem beszélt oroszul, a költő meg nem tudott angolul. A viharos kapcsolat hamarosan véget ért, a költő neve azonban nyugaton nem a versei, hanem a táncosnőhöz fűződő szerelem révén vált ismertté.

A művésznőt élete során sok csalódás, veszteség érte, többek között három gyermekét egy tragikus balesetben veszítette el, de a tánc segített neki túlélni a csapásokat. Halála sem volt mindennapi: 1927-ben a francia Riviérán egy nyitott Ducato sportkocsival autózott, amikor hosszú sálja, amely a kerék-

re tekeredett, megfojtotta. A modern táncművészet megteremtőjeként gyászolta a világ.

Beregi Oszkár itthon aratta le a babérokát a Nemzeti Színház és a vidék közönsége előtt, de híre külföldre is eljutott, 1907-ben a berlini Max Reinhardt, az akkori Európa legmeghatározóbb rendezője hívta színházába, és ő rövid tőprengés aláírta a három évre szóló szerződést. (Beregi anyanyelvi szinten beszélt németül). 1910-ig volt a társulat tagja, ez igazi szakmai előrelépést jelentett számára. Eljátszott néhány nagy szerepet, miközben elsajátította a sajátos reinhardti játéktípust, amelyet aztán sikeresen alkalmazott magyar színpadon. Berlinben ismerkedett meg későbbi feleségével, Adler Arankával (a házasságot Budapesten kötötték), és itt született meg szeretett leánya, Lea.

A szerződés lejártá után Tóth Imre, a Nemzeti akkori igazgatója hívja vissza Beregit, aki családotul 1910-ben hazaköltözött Budapestre. A háború idején felmentik a katonai szolgálat alól, így folytathatja „mesterségét.” (A színigazgatóknak jogában állt ezt kérni, ha a színész nélkülözhetetlennek bizonyult.) Tehetsége és a Reinhardtnál töltött három évad idején szerzett ismeretei hozzájárultak ahhoz, hogy hazatérte után a Nemzetiben ő játssza a klasszikus drámák fiatal jellegszerepeit: Hamletet, Rómeót, Othellót, Brutust, Henrik herceget, Faustot, Ádámot, Konstantin császárt, Árva László királyt. Tiszta kiejtésű, de néha a modorosságtól sem egészen mentes szavalása a régi iskolához kapcsolja, ugyanakkor nyugtalan, vibráló lényé sajátosságosan modernné teszi. Egyfajta kapocs ő a régi és az átalakulóban lévő modern színjátszás között.

Közben folytatja vidéki fellépéseit, Aradra legközelebb 1914 áprilisában jön, műsorán a *Rómeó és Júlia*, valamint a *Bánk bán* szerepelt.

Rómeója ma is fiatal – írta róla az aradi kritika –, alakításából meggyőző erő, melegség sugárzott, de deklamációja, beszédének zengzetes, ha nem is

természetes muzsikája idegenül hatott az aradi környezetben. A helyiek (Kápolnay Juliska kivételével) nem tudtak felnőni a Nemzeti klasszikus stílusához, ami érthető, hiszen ha évente csak két-három alkalommal adnak klasszikus drámát, akkor nincs, honnan legyen gyakorlatuk. A *Bánk bán* „*koturnos*” (merev, túlságosan ünnepélyes) előadásmódja azonban nem nyerte el a kritikus, Farkas Ferenc tetszését: a színészek nem tudnak az elődök szuggesztívjától megszabadulni. A szent hagyomány megöli, le kellene már számolni azzal a tévedéssel, hogy a *Bánk bán* csak így játszható. Ha 30 évre levonnák a műsorról, a színházak, megszabadulnának „*a drámára települt hagyomány kényszerképzetétől*”, s akkor talán lehetne a nemzeti tragédiát természetes hangon játszani, ahogyan Gál Gyula megkísérelte annak idején, de nem sikerült neki. (Arad és Vidéke 1914. április 10.)

1915-ben december végén újabb bemutató Aradon Beregi közreműködésével, a Nemzeti neves rendezőjének, Hevesi Sándornak reneszánsz tárgyú drámáját, *A madonna rózsáját* tűzték műsorra. A művész ez alkalommal három estére jött, 27-én Rómeót játszotta a szokásos zsúfolt ház előtt, ezután került sor 28-án a bemutatóra, a darabot egymás után kétszer játszották.

Hevesi a színpad kiváló ismerője romantikus drámát írt, ám a darab nem a reneszánsz korról szól, a témája csak a szerelem – írta a darabról az aradi kritikus. A madonna „*betege*” a húszéves ifjú, aki belehal a szerelembe, még mielőtt az beteljesülne, maga az emésztő szenvedély teszi boldoggá. Beregi a maga művészetével festi az ifjú földön túli szerelmét, üdvözült halálkeresését, „*ott muzsikált az ajkán a dráma buja nyelvezetének minden szépsége*”. Játékát szűnni nem akaró taps kísérte, régen volt a színházban ilyen forró siker, melyhez hozzájárult a várúrnőt alakító Kesztlerné szépsége, megértő fantáziája, (kár hogy gyakran küzdött a szerep nem tudással). A zord erőt, a kor nyers önzését

sugárzó figurát Hídvégi, a lovagiasan nagylelkű kapitányt Várnay formálta meg kiválóan. A stílusos rendezés Hídvégi műve volt.

1916-ban Beregi Oszkár április végén jött újra Aradra, és „*a szezon legvonzóbb vendégének bizonyult*”, mert telt házat tudott „produkálni” még az olyan divatja múlt, érzelgős darabokkal is, mint *A kaméliás hölgy* vagy az *Ármány és szerelem*.

Negatív fordulat az életében 1920 után következik be: az Ébredő Magyarok Egyesülete olyan támadást intéz ellene, részben származása okán, részben a tanácskormányzás időszakában vállalt szereplései miatt (versmondás, filmzés), hogy a minisztérium letiltja a Nemzeti Színház színpadáról, valóságos hajtóvadászat indul ellene, így elhagyja Magyarországot. (Sokakat büntettek akkoriban okkal vagy ok nélkül: Fedák Sári is Bécsbe vonult egy rövid időre, őt azért vonták felelősségre, mert magyar vöröskatonákkal egy teherautó hátsó platóján fényképezkedett lelkesen. Köztudott, hogy Móricz Zsigmondot bíróság elé állították a forradalom idején írt cikkei miatt. A Tanácsköztársaság által államosított filmgyártásban való pusztá részvételért is sokakat üldöztek akkoriban.)

Beregi családjával együtt Bécsben telepedett le, itt lép újra színpadra, s ha Pestre (egyelőre) nem is mehet, az elszakított területeken vállal fellépéseket, gyakran lép fel Kassán, Losoncon, Pozsonyban és Aradon. Ez utóbbi helyre 1921 júliusában jön először vendégszerepelni hat estére, műsorán többek között a *Bizánc*, *Az aranyember*, a *Hamlet* és közkívánatra a *Rómeó és Júlia* szerepelt. A *Hamlet*ben, egyszerű, természetes játékaról külön tanulmányt lehetne készíteni – írja róla a kritika, de jók a partnerei is, különösen Várnay mint Polonius, Herold Ede pedig Claudiusként, Ofélia viszont az amatőr úrilány, Mágory Mici. (Az előadásról később Beregi azt nyilatkozta, hogy az anyagi gondokkal küzdő aradi színészekért fogadta el partneréül a kezdő színésznőt, tudni-

illik annak egyik „támogatója” azt ígérte, hogy ha „Micike” lesz Ofélia, cserébe komoly anyagi segítséget nyújt majd a színháznak.)

Beregit 1925-26-ban a filmezés nagy anyagi lehetősége átcsábítja Amerikába, több filmben játszik kisebb nagyobb szerepeket. 1927-ben ismét Bécsben van, és újra eljön a felvidéki, erdélyi városokba. 1927 augusztusában fellép Ardon is, a hónap elején a *Morfium* című idegborzoló francia drámában, majd a *Kísértetekben* és Földes Imre *Kuruzsló* című drámájában, a hónap végén pedig ismét a *Hamlet* címszerepében, melyet ezúttal a Reinhardt-féle modern felfogásban játszott. A kritikus szerint szmokingba öltözött, volt zsebórája, zseblámpája, cigarettája. Beregi a világ legjobb Hamletje – vallja a kritikus az előadás kapcsán – függetlenül attól, hogy mit hord, mit nem, és mi van körülötte. (kritika 1927. szeptember 1.)

Beregi 1930-ban tér újra vissza Budapestre (előtte a lánya Bécsben öszeházasodott a világhírű tenorral, Pataky Kálmánnal, tragédia is történik a családban, Bereginé nem sokkal a lánya esküvője előtt meghal). A főváros különböző színházaiban játszik, 1933 januárjában ismét megnősül, dr. Lázár Piroska pedagógust veszi feleségül, az asszony a főváros bombázása idején hal meg a romok alatt.

1944-ben a német megszállás idején lányával és vejével egészen sajátos módon menekül el a fővárosból: német katonai egyenruhában álszakállal német tisztnek adja ki magát, alakítása annyira tökéletes, hogy az őket igazoltató katonák még tisztelegnek is neki.

1944 októbere és 1945 májusa között vejével, Pataky Kálmánnal együtt a szegedi Nemzeti Színházban játszott (itt már addigra átvonult a front), 1945. február 1-jén a Művészsakszervezet elnökévé választották. Ezután Budapestre hívják a Nemzetibe, ahol Shaw *Szent Johannájának* a bemutatására készülnek, s

ő megkapja Warwick gróf szerepét. Ennek megformálása azonban nem sikerült (ő maga is azt vallotta róla, hogy rossz alakítás volt), ám az előadásról írt túlságosan kemény, szinte megalázó kritika lelkiileg tönkreteszi. Ez valamint egészségi állapota, személyes tragédiái, meg a háború utáni zavaros helyzet arra készíteti a 70 évéhez közeledő embert, hogy lányával és vejével ismét útra keljen, ezúttal Dél-Amerikába (Fia közvetlenül a háború előtt költözött Buenos Aires-be.) A család sok megpróbáltatás után végül Los Angelesben telepedett le.

Nem érzi jól magát Amerikában, gondjai, bajai közepette depressziójából egy filmszerep rázza fel, ezt a Paramount New York-i irodája kínálja fel számára, egy idegenből származott öreg szakácsot kell alakítania. Ezt a szerepet életveszélyesen közelinek érzi magához:

" Az öreg János bácsi nem tud amerikai állampolgár lenni – írja emlékiratában -, mert a vizsgán zavarba jön, és zavarában elfelejti még azt a keveset is, amit tud. Ezért boldogtalan. Ezért szégyelli magát. Jó neki. Más baja nincs. Mit szólna, ha az én helyemben lenne....."

Amikor az öreg haldoklási jelenetét vették fel – írja tovább –, néhányan szenvedélyesen tapsolni kezdtek, mások sírtak. Pedig *„nem tudhatták, nem az öreg szakácsot személyesítettem meg, Beregi élt, könnyezett, kínlódott a János bácsi halálos ágyán. Ezt csak én tudtam, és a lányom. Csak mi tudtuk ketten, hogy mélyebbről fakadnak a könnyeim, mint a János bácsi szakácsi szemeiből."*

Tartja a kapcsolatot a magyar emigrációval, és keresi az alkalmat, hogy minden Amerikába vetődő magyarral találkozzék, színészekkel, rendezőkkel, de mindenkivel, akik a szülőföld, az élő nyelv üzenetét közvetíthetik. Ferencsik János mesélte például lelkesülten 1963-ban a „Film Színház Muzsika” riporterének, hogy hajdani színészbarátja mekkora örömmel fogadta, mikor amerikai turnéja alkalmával meglátogatta Los Angeles-i otthonában. „El lehet menekülni

a színésztől, de az anyanyelvből emigrálni lehetetlen” – írja Takács István a Színészkönyvtár Beregiről szóló fejezetében. Az öreg Beregi magyar verseket mond hangszalagra Amerikában – többek között– részleteket *Az ember tragédiájából*, egészen sajátos aktualizált értelmezésben. És húszévi emigráció után élete utolsó napjaiban önéletírását rója papírra szálkás betűivel – természetesen magyarul.

"Rómeó meghalt" - így búcsúztatták 1965-ben, mikor a magyar színjátszás egyik legnagyobb alakja 89 éves korában jobb létre szenderült. Amerikából mindig hazakészült, de – utolsó kívánságának megfelelően – csak a hamvai jutottak vissza szülőföldre. A Kerepesi temetőben nyugszik egy sírban lánya második férjével, Békássy István színésszel.



Piroska Katalin

Nyugati Jelen Évkönyv. 2016